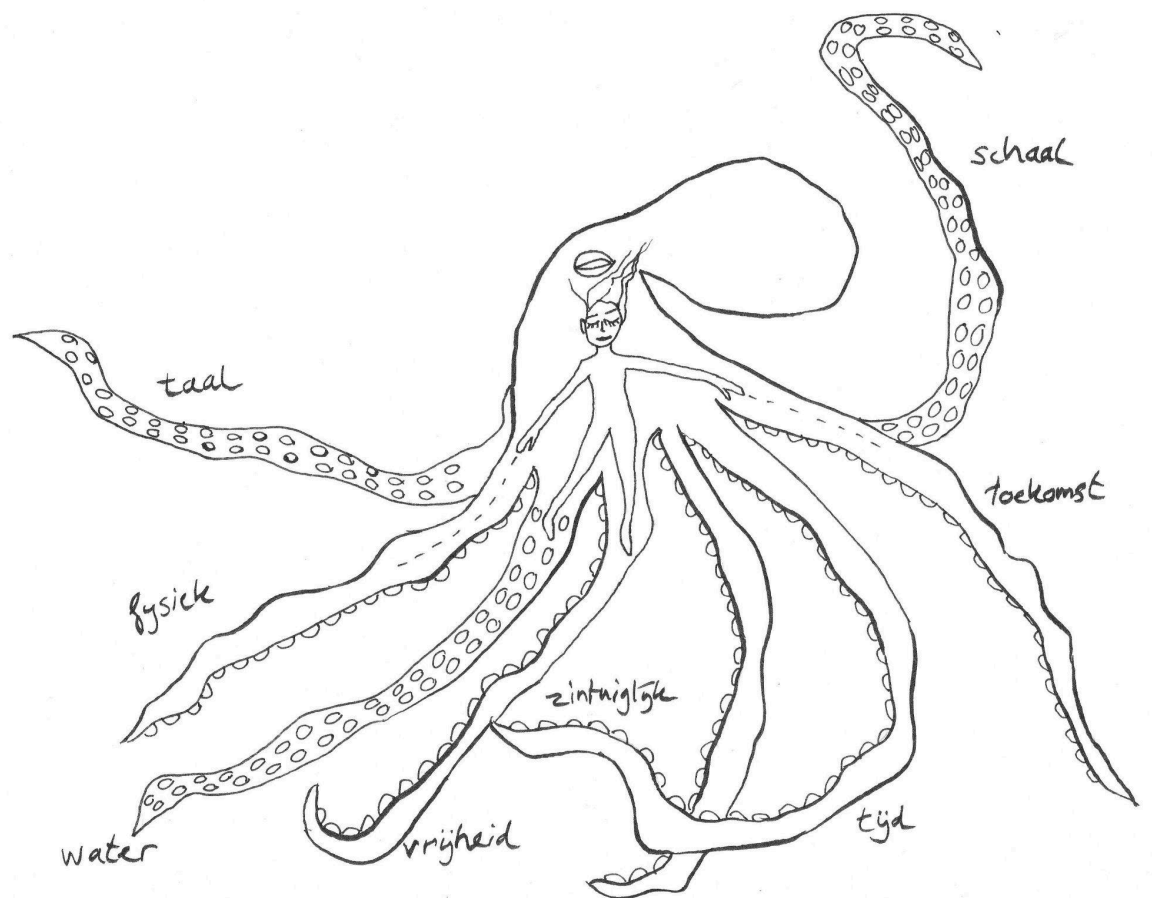

Inhoudelijke doelstelling

Als grenzen vervagen zijn we als mens dan in staat een ander perspectief in te nemen?

In mijn werk ben ik op zoek naar verbinding en /of interactie met het publiek. Door een tussenwereld te creëren wil ik spelen met verschillende vormen van 'zijn' en het publiek meenemen in deze droomstaat.

Door te onderzoeken welke vormen we kunnen aannemen in relatie tot water en andere (water)dieren wil ik mijn vocabulaire van ideeën uitbreiden. Ik ben nieuwsgierig naar de grensgebieden, tussen mens en water en al wat daar leeft. Ik wil spelen met dit gegeven en zoeken naar hoe dit vormgegeven kan worden binnen een performance en onderzoeken hoe dit een publiek bewuster kan maken van andere (fysieke en zintuiglijke) manieren om in de wereld te staan, zodat de grenzen tussen ons en andere organismen vervagen. De noodzaak om dichterbij elkaar te komen en te verbinden met onze (leef)wereld is wat mij

als maker drijft. We worden zo opgeslokt door onze eigen levens, dat we soms vergeten waar we zijn. Om je verbonden te voelen met de wereld om je heen, mens, dier en milieu, is een bewuste ervaring daarvan nodig.

De naam voor dit archief komt voort uit mijn fascinatie voor de octopus, een intelligent en fascinerend organisme dat leeft in zeeën en oceanen. De veelzijdigheid van mijn werk en de verschillende breinen die ik daarbij gebruik, zorgen ervoor dat ik me in die hoedanigheid met een octopus identificeer.

Inleiding

Mijn interactieve performances bevinden zich op het snijvlak van kunst en beeldend theater. Door middel van kostuums, beweging, humor en interactie creëer ik een eigen wereld waarin het publiek wordt uitgenodigd zich onder te dompelen. Als performer werk ik samen met andere performers, dansers en musici. Verbinding maken en je overgeven aan verwondering staan centraal. Mijn werk gaat een relatie aan met de openbare ruimte of de natuur (vaak water) en is te vinden tussen het publiek of op een podium. Ik voer mijn performances uit op (theater)festivals, culturele evenementen en in musea.

Victorine Pasman, *Jellyfish Tree*, 2018

De motivatie voor deze studieperiode is ontstaan uit mijn performances *Jellyfish Tree* en *Silent Transformation*. Beide stukken zijn geïnspireerd op het vervreemdende uiterlijk en de fascinerende bewegingen van zeewezens. Vanuit het verlangen een eigen onderwater perspectief verder te ontwikkelen en dit te integreren in toekomstig nieuw werk/ nieuwe samenwerkingen, ben ik op zoek gegaan naar de ingrediënten hiervoor. Tijdens dit onderzoeksproject werd duidelijk dat ik nieuwsgierig ben naar 8 verschillende categorieën om te onderzoeken, die elk met elkaar te maken hebben en die ik voor het overzicht beschouw als de acht tentakels van mijn kunstenaarspraktijk. Deze categorieën vormen tevens de indeling in hoofdstukken.

- 3 Zintuigen
- 8 Taal
- 11 Fysiek
- 16 Water
- 21 Tijd
- 23 Vrijheid

24 Schaal/ Ruimte

26 Toekomst

27 Bronnenlijst

Mijn vocabulaire uitbreiden, waar ik in het hoofdstuk Taal verder op inga, gaat gepaard met het vinden van een nieuwe taal; associëren met woorden die nieuwe beelden oproepen en/of woorden die vertaald kunnen worden naar een fysieke beleving of een beweging in de ruimte.

Bijvoorbeeld, als deze ruimte water zou zijn, hoe ziet onze beleving van die wereld er dan uit?

Vragen die ik mij stel zijn: Hoe is de relatie tussen mens en water? Welke herinneringen hebben we aan water: Wanneer voelde ik me één met de natuur, kon ik verdwijnen, spelen of ervoer ik een gevoel van vrijheid? Bevrijd van de gedachten in mijn hoofd, kan ik in de wereld ZIJN en de wereld ervaren in het moment.

Vervolgens kom ik automatisch bij het zintuiglijke aspect; doordat al je zintuigen beroerd worden en door ze allemaal te gebruiken kom je tot een completere sensatie of ervaring. Je neemt meer in je op en wordt deel van een andere wereld - of DE wereld, maar met een ander perspectief. Het valt me op dat we vooral visueel zijn ingesteld door de huidige digitale beeldenstorm en ik vind het belangrijk om andere zintuigen te betrekken, wat bijdraagt aan een andere tijdsbeleving, soms zelfs het vergeten van de tijd. In ieder geval het besef dat de natuur ook vervuld is van andere ritmes, tempo's en tijdsconcepten. De menselijke klok is niet de enige vorm van tijd, sterker nog het ontnemt ons vrijheid en ruimte. Laten we dromen en fantaseren over wie of wat we kunnen zijn (nu of in de toekomst) en hoe de verhoudingen zouden kunnen zijn tussen mens, (ander) dier en water.

Victorine Pasman, *Under her Skirt*, 2012

Zintuigen

De zintuigen werken met elkaar samen en zijn niet voor alle organismen gelijk, maar juist heel divers. In mijn werk speelt het visuele aspect een centrale rol, zien is essentieel. Ik zoek

verbinding met het publiek door ze te verleiden met beelden, gebaren en beweging. Maar ook **horen** - taal, klank, muziek - draagt bij aan de beleving. Evenwichtszin en proprioceptie (dat leg ik later uit) worden bij o.a. Under her Skirt en Heart Attack! geactiveerd, omdat het interactieve performances zijn waar het publiek fysiek aan deelneemt. De andere zintuigen zijn minder aanwezig, maar de speellocatie kan daar deels aan bijdragen door bijvoorbeeld aanwezigheid van wind, temperatuur, geur etc. Het kan de ervaring van mijn werk verrijken als ik hier bewuster mee om zou gaan: Het beroeren van de andere zintuigen kan informatie toevoegen aan de complete ervaring van de performance en aan het verhaal dat ik wil vertellen.

Zintuiglijk waarnemen

Door je met al je zintuigen open te stellen, verandert je perspectief op de omgeving. Je verschuift je focus door te vertragen en met aandacht waar te nemen.

De menselijke zintuigen volgens Aristoteles zijn: Horen, zien, ruiken, voelen, proeven. Drie andere, interne, zintuigen die hij was vergeten zijn: Proprioceptie, het bewustzijn van je eigen lichaam (dat verschilt van aanraking). Equilibrioceptie, het evenwichtsgevoel, dat verband houdt met zowel aanraking als visie. Interoceptie (intern waarnemen), het gevoel vanuit weefsels in je lichaam.

Orthopedagoog Suzanna van der Star (1) zet de acht zintuigen uiteen:

- 1 Tactiel / Aanraken
- 2 Auditief / Horen
- 3 Visueel / Zien
- 4 & 5 Smaak en geur
- 6 Proprioceptie
- 7 Vestibulaire systeem (equilibrioceptie)
- 8 Interoceptie

Wikipedia noemt de zintuigen van de mens en andere gewervelden in een uitgebreid overzicht en schrijft hierover: "Gezichtsvermogen, gehoor, reukzin en de smaakzin vormen, samen met de evenwichtszin, de *speciale zintuigen*. Voelen wordt onderverdeeld in drie aparte zintuigen, alle drie voornamelijk gelegen in de huid: Dit zijn de tastzin (aanraking/druk), thermoceptie (warmte en kou) en nociceptie (pijn). Deze vormen samen de *somatische zintuigen*".

Onze waarneming is dus opgebouwd uit een rijk palet van zintuiglijke lagen die samenwerken, elkaar aanvullen, of soms juist in de weg zitten.

Wanneer je de onderwaterwereld betreedt, verandert je zintuiglijke ervaring. De zwaartekracht lijkt verdwenen, bewegingen vertragen en je oriëntatie verschuift. Proprioceptie wordt vloeibaar: je lichaam zweeft en je tijdsbesef vertraagt. Geluid lijkt te vertragen, hoewel het in werkelijkheid versnelt, en het zicht wordt troebeler, waarbij blauw het langst zichtbaar blijft. In water worden kleuren met lagere energie (2) snel uitgefilterd. Omdat blauwe en violette lichtgolven meer energie hebben, reizen ze dieper door water.

In het water worden zintuigen op een andere manier gebruikt, zoals de walvis zijn omgeving verkent en 'kijkt' door geluidsgolven te produceren (echolocatie). De zintuigen van octopussen

zijn geïntegreerd in hun hele lijf; ze proeven met hun tentakels (daarover later meer). De scheiding tussen binnen en buiten vervaagt, waardoor de onderwaterwereld een fluïde, mysterieuze en fascinerende ruimte wordt om te ontdekken.

Ed Yong, schrijver van *An Immense World: How Animal Senses Reveal The Hidden Realms Around Us* (3), beschrijft hoe dieren de wereld zintuiglijk waarnemen. Net als andere dieren zitten wij opgesloten in onze eigen zintuiglijke bubbel en nemen we slechts een klein deel van de immense wereld waar. Hij introduceert de term 'umwelt', een concept van zoöloog Jakob von Uexküll (1864-1944), dat verwijst naar de subjectieve leefwereld van een dier, bepaald door de zintuigen, zenuwen en hersens waarover het dier beschikt.

De zintuigen van een octopus

Octopussen kunnen hun prooi al proeven voor ze hem opeten, namelijk met hun tentakels. Dit blijkt uit onderzoek van Nicholas Bellono (4) uit 2023. De tentakels zijn een soort tongen, met handen en een eigen brein, zeggen de onderzoekers.

De tentakels van de octopus zitten vol zuignapjes ('handen'). Cellen in die zuignapjes registreren niet alleen aanraking, maar ook smaak. Op die manier kunnen ze vaststellen of hun voedsel eetbaar is of giftig. Nicholas Bellono en zijn collega's bestudeerden de cellen in de zuignapjes zowel onder de microscoop als op moleculair niveau, schrijven ze in Cell (5). Daaruit

bleek dat een deel van de cellen reageert op aanraking, en een ander deel op moleculen in het water. Daardoor hebben de zuignapjes zowel smaak als tastzin.

Uit een recent artikel van NRC (6) van Nienke Buitema, blijkt dat de zenuwen in de acht armen van een octopus veel complexer zijn georganiseerd dan altijd gedacht. Een octopus beweegt zich voort over een zeebodem zoals water over een rotskust: hij golft, bedekt, omarmt,

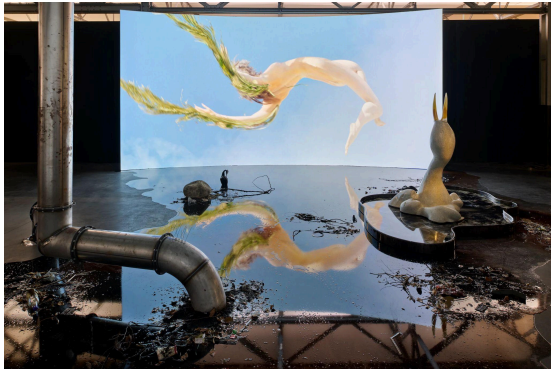
wurmt zich in spleten, strekt zich uit en trekt zich samen, steeds in intiem contact met de ondergrond. De acht armen veranderen steeds van vorm en richting, in een oneindig aantal oriëntaties. Intussen voelen en proeven ze ook. En: ze zijn autonoom, met letterlijk een *mind of their own*.

Inspirerende kunstenaars

Laure Prouvost

Haar tentoonstelling *In the mist of it all, above front tears* in De Pont, Tilburg 24 februari - 18 augustus 2024

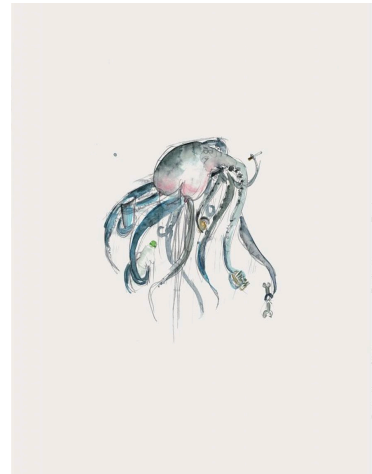
Laure laat me een fantastische en duistere, sensuele droomwereld zien. Haar werk is gelaagd: soms speels en poëtisch, soms duister en beklemmend. Ze gebruikt verschillende media om

Prouvost, *Every Sunday, Grand Ma*, 2022

water en mens vervaagt hier. Er komt geen taal aan te pas, slechts muziek. De ruimte waarin we zitten is bepalend voor de beleving van de beelden, net als desoriënterende toegang door een woud van rode gordijnen. Prouvost speelt met taal, geluid, tast en beeld; ik vind haar werk overdadig en surrealistisch terwijl het licht en uitnodigend blijft. Ze laat me anders kijken en nodigt uit tot zintuiglijk ervaren.

Zoals ze zelf zegt: *Everything has a smell and taste.*

Laure Prouvost, *Legsicon Drawing*, 2019

Mette Sterre

Mette creëert sculpturale kostuums op de grens van het geheimzinnige en het groteske. Door middel van maskers die het hele lijf bedekken, verkent ze de grenzen van het lichaam en onderzoekt ze of we andere levensvormen kunnen aannemen. Ze doet onderzoek en ontwikkelt nieuw materiaal en past robotica toe op *body masks* die bewegen, maken geluid maken en ademen. "In een spel met het geheimzinnige en groteske legt Sterre het menselijk lichaam bloot als een wezen dat zijn eigen leven leidt, trillend van mutaties en metamorfoses....De mix van ervaringen via de huid, de ogen, de oren en de neus heft de grens op tussen ratio

Mette Sterre, *Sea Pussy Galore* 2021

en emotie, lichaam en geest." Uit Metroplis M interview (7). Met haar werk beroert ze de zintuigen en zoekt ze naar hoe rekbaar wij als mens zijn met onze zintuiglijke eigenschappen: Hoe reageert het publiek hierop? Wat zou er gebeuren als het publiek haar pakken aantrekt?

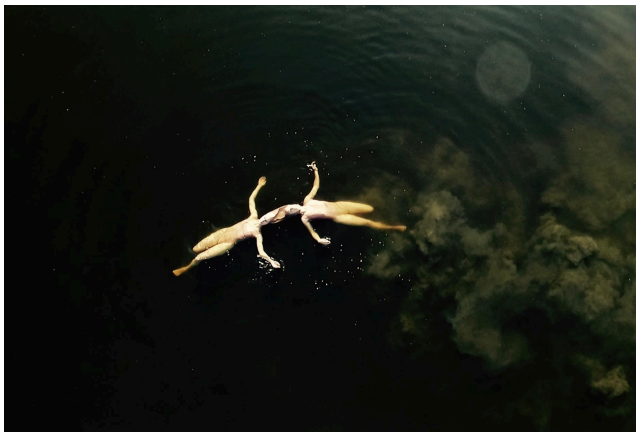
Claudine Arendt (LU)

Zij doet oceanisch onderzoek in Brussel en werkt samen met het Instituut voor Oceanografie.

Met haar diepzee keramiek wil ze het het onzichtbare zichtbaar te maken. Ze zegt: “We hebben technologie - verlengstukken van onze eigen zintuigen - nodig, om informatie uit de onderwaterwereld te verkrijgen.” (8) Een voorbeeld is haar werk *How to look into the Ocean (Taking A Deep Breath)*, 2024.

Clarinde Wesselink

In mijn interview met choreograaf en kunstenaar Clarinde Wesselink kwamen de zintuigen regelmatig ter sprake. In haar werk zoekt ze naar manieren om onze omgeving vanuit verschillende perspectieven te ervaren en de ruimte breed zintuiglijk verkennen (met je lichaam) om in een andere ritme mee te kunnen gaan. Bijvoorbeeld door een prothese te dragen, wat je lichaam fysiek verandert waardoor je de wereld op een andere zintuiglijke manier waarneemt. Hiervoor is tijd en ruimte vereist, zeker in een nieuwe situatie of andere omgeving: tijd om je te kunnen concentreren en open te staan om bewust te ervaren. Het is lastig om zoiets over te brengen aan een publiek dat je hetzelfde zou willen laten ervaren. Om dat te bereiken is het nodig om de juiste omstandigheden te creëren.

Clarinde Wesselink, *Horizon Tale*, 2018, video with sound

Reflectie

Omdat ik veel in mijn hoofd zit - en mijn ervaring is dat mijn medemensen daar ook last van hebben - heb ik behoefte om een kunstwerk fysiek / breed zintuiglijk te ervaren. Als ik wil dat het publiek zich in een andere wereld waant - zoals onder water - kan ik bewuster spelen met tactiliteit, oriëntatie en lichamelijke sensaties (dus de zintuigen proprioceptie, evenwicht en tastzin activeren). Bepalen welke plaats een publiek inneemt in een ruimte, in welke hoedanigheid en houding. Aanraking is zowel krachtig als kwetsbaar: Het zintuig tastzin kan zorgen voor intimiteit en verbinding, maar vraagt om zorgvuldigheid en respect. Omdat grenzen persoonlijk zijn, vind ik het belangrijk dat aanraking altijd een bewuste keuze is -nooit een verplichting - van het publiek. Ik wil meer focus leggen op horen en luisteren: geluiden in de duisternis scheppen ruimte en prikkelen de fantasie. En communiceren met kleuren, licht en onscherp zicht. Ik zou manieren willen vinden om de zintuigen anders uit te dagen dan we gewend zijn.

De onderwaterwereld nodigt uit tot introspectie en tot het spiegelen aan andere levensvormen. Het is zó anders dan hoe wij de wereld ervaren en vereist andere zintuigen en eigenschappen. Het leven daar staat heel ver van mij af, maar ik kan er veel van leren en het is een onuitputtelijke inspiratiebron.

Taal

Taal speelt in mijn werk tijdens het proces een rol maar ook tijdens de uitvoeringen van mijn performances zet ik taal in om het publiek te begeleiden, zodat ze begrijpt wat er gebeurt en wat er van haar verwacht wordt. Mijn visuele en fysieke taal vertelt veel, maar wordt verrijkt door de wisselwerking met gesproken of gezongen taal. Daar zou ik meer aandacht aan kunnen besteden en de rol van taal nauwkeuriger uit kunnen denken. Om mensen te verleiden en ze mee te kunnen nemen naar mijn 'bedachte' wereld, is het nodig een taal te spreken die ze begrijpen. Ik zou het mooi vinden als het contact begint met woorden en langzaam zou transformeren naar een universele vorm van communicatie die iedereen begrijpt- ongeacht de gesproken taal - aan de hand van spel, beweging of dans.

Dit artistiek onderzoek is voor mij deels ook een talig onderzoek; een eigen, nieuwe taal vinden. Om preciezer te zijn, wil ik mijn taal uitbreiden en aanvullen met andere inzichten, perspectieven en daarmee nieuwe woorden vinden. Als uitgangspunt voor nieuw werk. En om daar te komen ben ik de CrossYart studie begonnen met lezen (naast kijken en ervaren) en schrijven, wat ook een grotere focus op taal geeft momenteel dan normaliter in mijn dagelijkse praktijk.

Na een gesprek tijdens de CrossYart lunch werd ik me bewust van het feit dat ik me soms niet zozeer kunstenaar (9) voel. Terwijl ik wel degelijk een kunstenaar ben en een eigen verhaal te vertellen heb. Deze studie is niet voor niets een verdieping van mijn praktijk. Ik realiseerde me dat dit traject een verdieping op meerdere vlakken zal zijn. Niet alleen van perspectief veranderen (mijn onderzoeksvraag), maar ook het perspectief vanuit mijn positie als kunstenaar: Hoe zie ik mezelf en waar pas ik in, in welke werkomgeving/ Welke 'scene' voel ik me thuis, als plek waar ik mijn werk kan laten zien? En opent dit traject wellicht nieuwe deuren? Mogelijke samenwerking met andere opdrachtgevers dan de festivals en culturele evenementen waar ik de afgelopen jaren voornamelijk mee heb gewerkt?

Daarnaast is dit traject interessant door kennis en bevindingen te delen met anderen, waardoor ik beter woorden leer geven aan mijn ideeën. Want soms struikel ik daarover of vind ik er de juiste woorden niet voor. Een uitdaging om over na te denken, met name omdat ik heb gelezen over dierentalen en taal tussen mens en (andere) dieren. Er komen allerlei vormen van communiceren en contact maken, 'praten' voorbij, die inspirerend kunnen zijn voor het uitbreiden van mijn eigen 'taal' en werkveld.

Dierentaal

In relatie met een dier kan je veel over het dier in kwestie leren, maar ook over taal en over jezelf. Andere dieren hebben een ander perspectief op de wereld. Mee kunnen kijken door hun ogen- of via andere zintuigen- verrijkt je eigen leven en laat het anders zien. Dat zegt schrijver en filosoof Eva Meijer in haar boek *Dierentalen* (10). Ze schrijft over onderzoek met en naar dieren, hun taal en manieren van communiceren - mimicry, gebaren, zingen, roepen (call-notes), oogcontact, dansen, aanraking, lichaamshouding, geluiden, klikken etc.- de verschillen en overeenkomsten van mensen en andere dieren. Filosoof Ludwig Wittgenstein stelt dat de taak van de filosofie is om ons anders naar de werkelijkheid te laten kijken. Denken over taal en dieren kan ons helpen om anders naar zowel dieren als naar taal te kijken. Woorden, gebaren en andere vormen van communicatie krijgen betekenis in de sociale context waarin ze gebruikt worden. Door met andere dieren te communiceren breidt je als vanzelf je vocabulaire uit en leer je andere vormen van contact maken. Andere dieren laten ons zien dat taal veel rijker en breder is dan we dachten en dat er veel meer mogelijk is om je betekenisvol uit te drukken dan alleen in mensenwoorden.

Voorbeelden van communicatie van organismen uit zee, uit het boek van Eva Meijer :

Mimicry: Door van vorm te veranderen kan een 'mimic octopus' - ook wel 'master of disguise'- zich voordoen als een ander dier, wanneer hij zich moet verstoppen voor een roofdier bijvoorbeeld.

Door chromatoforen in hun huid kunnen pijlinktvisen van kleur veranderen, bijvoorbeeld een schutkleur aannemen of met andere pijlinktvisen communiceren. De kleurpatronen kunnen pijlsnel veranderen en zijn behoorlijk ingewikkeld. Er zijn onderzoekers die denken dat de kleurveranderingen een grammatica hebben.

Kleur is een belangrijke vorm van communicatie bij vissen.

Ze maken gebruik van ultraviolet licht en communiceren met het koraalrif. Een papegaaivissen-soort kan een afbeelding van een oog op hun staart tonen als er een roofdier in buurt is.

Om hun geliefde te verleiden (en andere dingen te bespreken) maken vissen ook geluid, dat bestaat uit gegrom, gekwetter en 'pop'-geluiden.

In het kader van mijn onderzoeksvraag heb ik de workshop *Language of Climate Care* (11) van architecture designer Ania Molenda gevolgd: Een geleidelijk en collectief onderzoeksproces om manieren te heroverwegen en te creëren om te reageren op en zich te verhouden tot de klimaat-noodtoestand voor ruimtelijke, artistieke en ontwerppraktijken. Hierover vertel ik ook bij de categorie Fysiek.

We kregen de opdracht woorden of zinnen te kiezen uit het archief [het vocabulair archief aangelegd in eerdere *Language of Climate Care* workshops] en daar je eigen stroom van woorden aan te geven aan de hand van emotie, jouw praktijk en het gevoel van onzekerheid [betreft de huidige klimaatcrisis waarin de wereld zich bevindt].

Wondering/ Wandering:

Het eerste dat in me opkwam was het gevoel van vrijheid en zonder oordeel de wereld om me heen ervaren; een onbevangen houding en vloeibaar in gedachten. En mij gelijkwaardig verbonden voelen met met alles en iedereen: *Interconnectedness*. Het leren kennen van andere werelden lukt moeiteloos, ik switch met gemak naar een ander perspectief. Omdat ik kan transformeren in de ander bestaat er begrip en word ik een steeds gelaagder en rijker wezen, dat nieuwsgierig blijft.

Unravel/Unlearning:

Hoe zijn we als stadsmens in staat met de natuur samen te leven en ons daar weer meer onderdeel van te voelen? De natuur voelt ver van mij verwijderd, toch voel ik me ermee verbonden. Ik hou van het woord unravel, ontrafelen. Voor mij suggereert het lagen/ delen afpellen/ verwijderen, ontwarren en tot de kern komen: Dat wat er toe doet, waarachtig is en eerlijk, blijft over. Hoe komen we daar, bij die kern? *How to unravel and unlearn?*

Ontrafelen:

1) Ontcijferen 2) Ontknopen 3) Ontraadselen 4) Ontwarren 5) Oplossen 6) Stof uit elkaar trekken 7) Uiteenrafelen 8) Uitpluizen 9) Uitpuzzelen 10) Uitrafelen 11) Uitspitten.

Reflectie

Ik hou ervan met woorden te associëren en ze bij elkaar te plaatsen, zodat ze een bepaalde sfeer of wereld oproepen. De dingen anders benoemen heeft effect op hoe je de dingen beschouwt. Woorden hebben een elastische betekenis: door met woorden te spelen en ze los te koppelen van hun betekenis zoals je deze kent (in een bepaalde context) kun je chaos toelaten en nieuwe betekenissen of vormen vinden.

Ik gebruik vaak mijn handen om te gebaren en heb verschillende gezichtsuitdrukkingen tijdens het praten. Mijn houding, gebaren en blik kunnen net zoveel of meer zeggen dan woorden. Net als andere dieren communiceren mensen op verschillende manieren. Naast taal gebruiken we mimiek, houding, beweging, kleuren, vormen en symboliek, zoals kleding, accessoires, sieraden of body art (bijv. tattoos). Ook communiceren we via ons uitgebreide culturele erfgoed:

onze rituelen en tradities.

Ik geloof dat dialoog en uitwisseling tussen taal en fysieke ervaring essentieel zijn en elkaar verrijken. Juist door actief bezig te zijn, fysiek werk te verrichten, te voelen, actief met ons lichaam te zijn en contact te maken met onze omgeving, leren we de wereld op een andere manier kennen.

Fysiek

De fysieke communicatie die, zoals eerder genoemd, bij dieren plaatsvindt - aanraking, gebaren, mimicry, actie/reactie - zijn vormen die in mijn performances aan bod komen. Het nabootsen van vormen uit de natuur bijvoorbeeld, komt terug in mijn ontwerpen. Ik gebruik bij sommige performances gebaren om contact maken met het publiek i.p.v. woorden. Tijdens het maakproces is een tekst - uit de wetenschap, filosofie of literatuur - het uitgangspunt of de aanleiding voor een idee of uitvoering van een performance, een fysieke verschijningsvorm of een bepaalde beweging in een kostuum. In samenwerking met dansers wordt dit verder onderzocht. Het ontmoeten van de ander speelt in mijn werk een rol (actie/reactie): er vindt een uitwisseling plaats, want we gaan kort een relatie aan en hebben invloed op elkaars energie. Degenen uit het publiek die dit aandurven zijn open van geest en laten zichzelf zien, aan mij of aan een ander uit het publiek. Zoals bij de blind dates van Heart Attack! bijvoorbeeld.

Victorine Pasman, *Heart Attack!* performance 2021

Dat vereist een onbevangen en open houding; hoe kunnen we nieuwsgierig zijn naar andere soorten, als we niet in de eerste plaats open staan voor onze eigen soort en ons kunnen verplaatsen in een ander mens?

Fysiek onderzoek

De workshop *Language of Climate Care* (eerder genoemd bij Taal) was inspirerend door de afwisseling van schrijven en bewegen, geleid door bewegingskunstenaar Clarinde Wesselink. Een oefening geïnspireerd door Erin Manning's Minor gesture (12), betrof het ervaren van de

ruimte met je lichaam en de interactie daarmee op basis van de vraag: Hoe verhoudt je je tot de ruimte je en wat roepen jullie bij elkaar op. Welke bewegingen of sensaties horen daarbij? Het was interessant om woorden te vertalen naar bewegingen en deze in de ruimte uit te drukken, omdat je de breedte van de betekenis zo onderzoekt. Door alleen of samen bewust houdingen en bewegingen te kiezen, ontstond een fysieke vertaling van woorden of zinnen in de ruimte. Dit wil ik later in mijn onderzoek ook toepassen: woorden die me fascineren een beweging geven, mogelijk met een bewegingskunstenaar samen. Beweging kan vorm worden en een verhaal opleveren.

We kozen we de volgende woorden en gaven ze fysiek vorm in de ruimte:

Scale

Unravel

Under the Surface

Hoe is het om onder de oppervlakte van het water te leven? Deze woorden samen roepen bij mij associaties op met het mysterie van de onderwaterwereld en de waanzinnige bewoners die ze herbergt.

Leven dieren in dezelfde wereld als ik? vraagt schrijver, filosoof en dierenarts Charles Foster zich af in het boek *Leven als een beest* (13). Hij heeft dit getest door als das te leven in een hol en als vos in London. Hij wilde weten hoe het is om een wild dier te zijn en probeerde de wereld weer te geven zoals een dier dat ervaart. Als we door een bos wandelen delen we de zintuiglijke output ervan: Licht, kleur, geur, geluid etc. met de rest van de wezens daar. Maar zou ook maar één van die wezens onze beschrijving ervan herkennen? Elk organisme creëert een eigen wereld in zijn brein en leeft in die wereld (Umwelt). We worden omringd door miljoenen verschillende werelden.

Grenzen tussen soorten zijn vaag en soms poreus. We delen tenslotte gemeenschappelijke voorouders. Door ons voldoende in te leven kunnen we -bijna- een ander worden: Ons vermogen tot plaatsvervangend ervaren is oneindig, zegt Charles. En leert ons zoveel over onszelf. Wat hij aanhaalt in *Leven als een Beest* vind ik interessant. Er lijkt een eeuwenoude behoefte om de menselijke en dierlijke werelden te verenigen: Theriantropie (therion “wild dier” en antropos “mens”). De metamorfose van een mens in een dier. Dit verschijnsel is bekend binnen de mythologie en de spiritualiteit en komt al voor sinds de mens zijn ervaringen en denkwijze in grotschilderingen vastlegde. Dieren weten iets wat wij niet weten en bezitten een wonderbaarlijke ontoegankelijkheid, inclusief de mens (misschien wel in het bijzonder).

Bioloog en filosoof Donna Haraway zei in een NRC interview (14): “Lynn Margulis (onderzoeker microbiële evolutiebiologie) ziet geen afgesloten individuen. Zij ziet weefsels, verknoptheid. Als je helemaal bent afgesloten en op jezelf bent, is er simpelweg geen leven mogelijk. Voor haar is de werkelijke vraag: waar ben jij en waar stop jij? Wat hoort bij jou en wat niet? Het is in feite je immuunsysteem dat beslist. Maar die beslissingen kunnen steeds anders uitvallen en worden niet bij een of andere vaste grenspost genomen. Wat jij ‘bent’, is daarmee beweeglijk en uiteindelijk ongrijpbaar.”

In het boek *Zijn we slim genoeg om te weten hoe slim dieren zijn?* van Frans de Waal (15) las ik over de term theriomorfisme: "Hij werd het dier dat hij beschreef".

Betekenis: De transformatie in een dier (in het geval van een sjamaan gebeurt dat op zijn reis naar de andere wereld):

1. Gedaante van een dier (aangenomen) hebbend.
2. Berustend op voorstellingen van dieren.

Tijdens dit onderzoek ontdekte ik het werk van Emke Idema, die het project *School van Unlived Worlds* (16) heeft opgezet: "Dit project co-creëert een theatrale ervaring die zicht geeft op andere mogelijke werelden, een mini-vakantie van je normale leven, een blind date met een bekend landschap, een filosofische scouting en een fundamentele training in het doorzien van je eigen mens- en wereldbeelden."

Als mens kunnen we andere verhalen creëren vanuit dezelfde wereld. Met *Unlived Worlds* wil Emke een andere wereld maken die niet begint bij taal of denken, maar door op een fysiek andere manier de wereld in te stappen. Bijvoorbeeld, als je op handen en voeten door het bos kruipt, ervaar je gevoelige knieën, de geur van de grond is heel aanwezig, je ervaart tijd anders en je bent veel sensitiever. Je verhoudt je anders tot je omgeving. Waar ben je nieuwsgierig naar en wat heb je nog nooit gedaan? Door deze ervaringen raakt je ratio ontregeld, waardoor alles vloeibaarder wordt. Worden grenzen tussen het fysiek ervaren van jouw wereld en een andere wereld zo opgerekt?

Emke Idema's onderzoek kan verrassende inzichten bieden. De wereld anders ervaren - de wind in het bos, de grond onder je voeten, de ruimte om je heen - en voelen wat dat doet met je lichaam, zintuigen en beweging. Ik zou dit, met de juiste begeleiding, graag eens proberen als fysiek onderzoek naar nieuwe inzichten.

Reflectie

In toekomstig werk wil ik een stap verder gaan en mijn nieuwsgierigheid naar andere soorten aftasten waarin het menselijke en niet menselijke samenkomen en deze ondervindingen delen met het publiek. Ik wil onderzoeken hoe ik die andere perspectieven zou kunnen benaderen, fysiek en zintuiglijk. Wat ik mij daarbij voorstel is het volgende:

1) **Het dragen van een kostuum**, prothese of body mask - geïnspireerd op de vorm, kleur en/of materiaal van een ander organisme, zoals bijvoorbeeld een octopus - helpt om letterlijk in een andere huid te kruipen. Dit roept nieuwe gevoelens, bewegingen en inzichten op. Je ziet er anders uit, beweegt en voelt je anders, wat invloed heeft op hoe je contact maakt met je omgeving en de reacties die je krijgt. Zo'n verschijning kan beperkingen zoals bijvoorbeeld minder zicht tot gevolg hebben, nieuwe functies en zintuiglijke ervaringen oproepen, zoals: desoriëntatie, een ander tijdsbesef, een aangepaste manier van bewegen of scherpere tast of reuk.

Samen met dansers verken ik ongebruikelijke vormen van voortbewegen - bijvoorbeeld kruipen, of voortglijden - geïnspireerd op de motoriek en beweging van bepaalde organismen. Door dit

in verschillende omgevingen te testen, rekken we mogelijk de grenzen van onze 'umwelt' op en krijgen we een glimp van andere werelden om ons heen.

De tactiele soft robotica pakken van Mette Sterre (17) zijn een goed voorbeeld van hoe dit kan werken. Het publiek raakt in verwarring:

Wat is het waar ze naar kijken? Een mens? Een ander organisme? Een robot?

"De kruisbestuiving met podiumtechnieken intensiveert de theatrale, fysieke sensatie van haar werk. Ze zegt: 'Je definieert jezelf via de ruimte. Bij dans, theater en muziek krijgt *body memory* veel meer ruimte dan van oudsher in de beeldende kunst.'" (6).

Mette Stere, *Structurealist*, 2014 en *G-string Theory _ ponting Sisters Blame Game* body mask (gemaakt van 200 servo motors, manicure vingers en satijn)) performance, 2022

Mijn *White Stranger* pak, gemaakt van 10.000 pijpenragers kan dezelfde vragen oproepen.

Ik vind de humor die het met zich mee kan brengen belangrijk. Spelen is bevrijdend en biedt daardoor een ander perspectief. Ik neem mezelf minder serieus, wat een welkom neveneffect is.

Door het dragen van een kunstwerk/ body-mask/ kostuum verander je van gedaante en een deel van jouw eigenschappen verandert mee, zowel voor de buitenwereld als voor jezelf. Je onderzoekt en experimenteert met een ander perspectief. Dit geeft nieuwe informatie, maar is nog steeds beperkt.

Victorine Pasman, *White Stranger*, 2005

2) De verhouding tot de (gecreëerde) omgeving, de context, speelt ook een belangrijke rol. Zoals Conny het treffend heeft gezegd: "De omgeving dicteert de verandering en is een soort mal die jou in een bepaalde vorm giet. Denk aan *My Octopus Teacher* (Netflix documentaire door Pippa Ehrlich & James Reed 2020) waar hij zelf zonder het te beseffen een octopus wordt."

Waar begeef ik me? Wat is deze plek, hoe ervaar ik die fysiek en hoe beweeg ik me erin?

Binnen of buiten

Gesloten of open

Zacht of hard

Warm of koud

Licht of donker

Stil of luidruchtig

Begrensd of grenzeloos

Intiem of afstandelijk

In of door lucht/water/aarde

Vindt de performance plaats in de natuur of in stedelijk/ bewoond gebied?

In een museum, galerie, theater -witte of zwarte 'doos'- of maatschappelijke organisatie?

Wat betekent de context ruimtelijk en/of conceptueel gezien?

3) De verhouding tot het publiek

Het doel is het publiek uit te dagen van perspectief te veranderen. Wat ervaart het publiek? En hoe beïnvloedt hun positie in de ruimte die ervaring? Worden zij toeschouwer, deelnemer, onderdeel van de installatie of performance?

Door hoe en waar je een publiek plaatst en onder welke voorwaarden, verschuift de beleving:

Autonoom: Het werk staat op zichzelf en creëert een eigen werkelijkheid waartoe het publiek zich moet verhouden.

Interdisciplinair: Een breed bereik met een immersieve ervaring.

Interactief: Het publiek is actief betrokken, maakt deel uit van het werk.

Tactiel: Aanraken en voelen zijn essentieel; zintuiglijke ervaring staat centraal.

De sensorische condities zijn hierbij bepalend. Denk aan:

- Licht/donker
- De duur v.d. performance ondersteunt de concentratie
- Isolatie of juist samenzijn
- Zintuiglijke afscherming (zoals blinddoek of koptelefoon)
- Fysieke positie in de ruimte (staand, liggend, zittend)

Hoe bereid ik het publiek voor op deelname? Laat ze eerst luisteren naar tekst of muziek. Breng ze uit balans - laat ze op de tast door een onbegrijpelijke, donkere ruimte bewegen. Ontregeling als reset, om ontvankelijk te worden voor wat volgt.

In het interview met Clarinde kwamen er een aantal interessante bevindingen en conclusies naar voren met betrekking tot interactie met het publiek, het publiek iets bieden om zelf te ervaren. Volgens Clarinde is een kostuum of prothese voor een performer nooit één op één voor gebruik van een publiek te vertalen. Het wordt altijd een vereenvoudiging. De professionele performer met wie je werkt weet en kan veel meer dan een leek uit het publiek: beheerst het lichaam, weet precies hoe te bewegen en heeft een fijne sensitiviteit die zelfs de kleinste details betekenisvol maakt. Het publiek mist die ervaring.

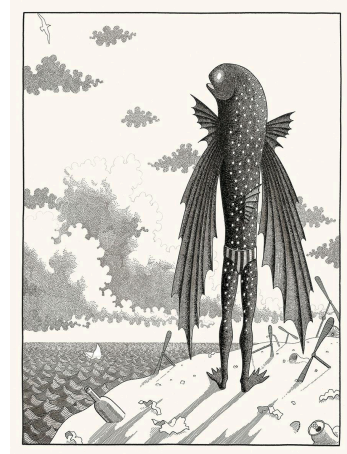
Ook de setting speelt een cruciale rol: er moet ruimte zijn voor tijd en aandacht om samen met het publiek te onderzoeken. Alleen zo kan de tactiliteit en subtiliteit van een ervaring volledig tot zijn recht komen. Bijvoorbeeld door workshops te organiseren op een rustige plek, weg van het festivalgedruis.

Voor mijn optredens heb ik bepaalde verwachtingen van het publiek, maar tijdens de uitvoeringen verrassen hun reacties me steeds. Ik denk hier vooraf over na en zou dit graag testen via try-outs om te zien wat werkt. In de praktijk ervaar ik dit echter vaak pas tijdens de eerste live uitvoering, omdat niet alles voorspelbaar is en onverwachte situaties altijd kunnen opduiken.

Ik realiseer me dat het waardevol kan zijn om meer aandacht te besteden aan de fysieke uitvoering van de performance en de controle daarover. Daarom wil ik bewuster samenwerken met een choreograaf of bewegingskunstenaar om beweging en expressie zorgvuldiger vorm te geven en af te stemmen op de intentie van het werk.

Water

Ik ben nieuwsgierig naar de grensgebieden tussen mens en water. Het overgangsgebied, in beweging en steeds veranderend. Spannend om te onderzoeken en over te fantaseren. Onszelf als vloeibaar waterlichaam beschouwen, doorlaatbaar en in contact met ander water om ons heen is een interessant uitgangspunt: Welke sensaties en veranderingen brengt het water met zich mee? Tussenvorm (interspecies) of mengvorm: Welke fluide waterwezens zouden er kunnen bestaan tussen mens en organismen uit de oceaan?

Peter van den Ende, *Zwerveling* 2019

Mijn relatie met water

Tijdens een workshop genaamd Maak Plaats (18) - over het Symbioceen (zie ook Toekomst): een voorgesteld tijdperk waarin mens, natuur en technologie samen een nieuwe balans creëren - was de opdracht het schrijven van een symbiografie:

Met de zee voel ik me (nog steeds) verbonden. Vroeger toen ik klein was zwom en lag ik uren in de zee. Op vakantie met mijn ouders en broertjes. Jezelf laten aanspoelen door een grote golf, zonder nog te weten wat onder of boven is. In het ondiepe water liggen, urenlang. En spelen.

Door het zand rollen en als zandbeest weer de zee in rennen om het af te spoelen. Het gevoel één te worden met de zee en er als herboren, fris en nieuw uit te voorschijn komen.

Onze oorsprong

We leven samen met water, hebben water in ons lichaam, hebben herinneringen aan water. Ons lichaam bestaat grotendeels uit water, en we worden geboren uit vruchtwater. Leven zelf is uit water ontstaan- het is onze oerbron. Kunnen we terugkeren naar dat eerste perspectief, van vóór onze geboorte? Als een visje in het water?

Zowel in ons individuele bestaan als op evolutionaire schaal herhaalt zich een patroon: de ontwikkeling van het embryo weerspiegelt hoe het leven ooit uit het water is voortgekomen.

Ons lichaam

Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op het werk van Astrida Neimanis. Haar naam dook overal op: ze sprak bij Sonic Acts 2024, werd genoemd in de tentoonstelling *Emotions are oceans* (19) bij Radius in 2022, en in het artikel *We are all at Sea* (20) las ik een quote van haar: “Als waterige wezens zijn we minder geïsoleerd en meer als oceaanstromen: dynamische draaikolken die oplossen in een complexe circulatie. De ruimte tussen ons en anderen is zowel zo ver als de oerzee, maar ook dichterbij dan onze huid; oceanische sporen stromen nog steeds door ons. Water is tussen en van lichamen, voor en na ons, en heel duidelijk dit lichaam.”

Uit haar artikel *Hydrofeminism: Or, On Becoming a Body of Water* (21): “Ieder wezen bestaat uit water; we zijn er allemaal door verbonden, en dat vraagt om solidariteit tussen alle waterige wezens, tussen alle menselijke, dierlijke, plantaardige, geofysische, meteorologische en technologische lichamen.”

Water als habitat

Veranderlijk/ stromend

Verbindend

Dreigend

Een andere omgeving dwingt ons tot aanpassen. Als de ruimte waarin ons bewegen water zou zijn, hoe anders zouden we dan (zintuiglijk) de wereld om ons heen beleven? In de interviews met kunstenaar en choreograaf Clarinde Wesselink (22) en marien bioloog Fleur Visser (23) heb ik deze vraag voorgelegd:

Clarinde Wesselink:

“Volgens mij zou je in water meer verbondenheid voelen - je zou je er zelfs gegrond voelen. De manier waarop we bewegen verandert. In het water gebruik je meer je benen en je hele lichaam. Op het land drukken zwaartekracht en gewicht ons naar beneden, waardoor we vooral onze armen gebruiken. Ze zijn licht, makkelijk te bewegen, en dus ook het belangrijkste middel van communicatie. Je ruggengraat is helemaal los en vrij. De temperaturen zijn anders. Ik merk

dat er een soort van grens is in het lichaam waarbij je, als het heel koud is, niet meer weet of het water binnen of buiten je lichaam is.”

Fleur Visser:

“Onder water kun je alles omdraaien. Voor walvissen bestaat er geen boven of onder, die grens vervaagt. Je beweegt wendbaarder, organischer, gedragen door het water dat je voortdurend omhoog duwt. Zwaartekracht verdwijnt. Onze uitsteeksels zouden waarschijnlijk kleiner worden; je hebt ze daar simpelweg minder nodig. Je wordt veel meer geleid door geluid, want dat reist sneller in water dan in lucht. Geluid vormt een efficiënte manier om je omgeving waar te nemen - zeker omdat het onder water al snel donker wordt. Je hebt een heel andere zintuiglijke waarneming onder water. Wat betreft tast: ik weet niet precies hoe voelen onder water zou zijn, of hoe je huid aanvoelt als ze altijd nat is. Tactiel wordt het heel anders, denk ik. Walvissen raken elkaar veel aan, vooral aan het oppervlak. Ze zijn fysiek in hun sociale contact, juist daar waar ze kunnen ademen.”

De *Bajau*, ook wel ‘zeenomaden’ genoemd, zijn een Austronesisch volk uit maritiem Zuidoost-Azië, tussen Noord-Kalimantan en de Filipijnen. Ze wonen in houten paalwoningen boven zee en leven traditioneel van onderwaterjacht door middel van speren op vis, zeekomkommers en octopussen. Hierbij kunnen de Bajau langdurig onder water blijven (24) dankzij een genetisch vergrote milt die gemiddeld 1,5 keer groter is dan die van naburige volken zoals de *Saluan*. Deze grotere milt geeft langdurig zuurstofrijk bloed af tijdens het duiken.

‘Wat we werkelijk willen is terug naar la mère, la mer, de zee, moeder van alle dingen’
Dick Hillenius (1969)

Inspiratie

Onlangs bezocht ik de lezingenreeks *Studio Encounters on Water*, onderdeel van het *Climate Imaginaries at Sea* (25) festival. Een inspirerende dag vol presentaties van schrijvers, onderzoekers en kunstenaars over onze relatie met water en de betekenissen die water kan hebben.

Eén onderzoeksvraag raakte me in het bijzonder, omdat het relateert aan mijn onderzoek: Hoe kunnen intersoortelijke verbeeldingen bijdragen aan nieuwe relaties met de stijgende zeeën, voorbij het idee van dreiging?
Ik geloof dat zulke verbeelding ons helpt met een open blik te fantaseren over wat mogelijk is.

Een paar sprekers maakten indruk:

Leanne Betasamosake Simpson (26) is een vooraanstaand Michi Saagiig Nishnaabeg-geleerde, schrijver en kunstenaar. Ze combineert academisch werk, activisme, poëzie, muziek en fictie.

Volgens haar benadering gebruiken we ons hele lichaam om de wereld te begrijpen - we verbinden ons met water via geluid en luisteren met hart, hoofd en lijf. In haar werk *Wavesound* versterkt ze het geluid van de zee met een megafoon, om te kunnen luisteren *naast, met en door* Nibi (water in de Michi Saagiig-taal). Het ruisen van het water opent een poort naar een andere wereld.

Wat mij hierin aansprak, is haar benadering van water als een gelijkwaardige aanwezigheid - iets waarmee we kunnen uitwisselen en dat ons meeneemt naar een andere werkelijkheid. Als je je overgeeft aan het geluid van de zee, raak je even los van jezelf; je drijft mee op de stroom van het water, op oneindige, vloeiende gedachten. Door het open uitzicht, de ruimtelijkheid en vooral het geluid, vinden mensen rust aan zee. Het geruis vult je hoofd en schept ruimte.

Carlo de Gaetano - *Queer as the Ocean*

In zijn fotoproject onderzoekt De Gaetano met behulp van AI de grens tussen mens en water- of oceaansoorten. De wezens die daaruit ontstaan - esthetisch, hybride en deels mens, deels water - verbeelden een alternatieve relatie met de zee: niet als bedreiging, hulpbron, leerzaam ecosysteem of recreatieve omgeving maar als een queer, meer-dan-menselijke ontmoeting.

Via een fictieve modeshoot vervaagt hij de grens tussen soorten en schetst een toekomst waarin samenzijn met het oceaandleven mogelijk is. Zijn werk roept bij mij het verlangen op deze wezens werkelijk te ontmoeten: Hoe voelen ze aan, bewegen ze, ruiken ze, gaan ze met elkaar om?

Marialena Maroud - *Conversations about the ocean*.

Marialena Maroud richtte het *Oceanographies Institute (TOI)* (27) op, waarmee ze de relatie onderzoekt tussen twee waterlichamen: het menselijk lichaam en de oceaan. TOI focust op affectieve en sensuele ontmoetingen tussen deze lichamen, en verzamelt, analyseert en reconstrueert persoonlijke verhalen over oceaanervaringen. Het doel is om de oceaan op magische wijze te laten verschijnen, door de omstandigheden van de ontmoeting na te bootsen. Deze zijn terug te lezen op de website.

Wat ik intrigerend vind, is hoe ze via herinnering, fysieke sensatie, taal en geluid, nieuwe vormen van relatie met de oceaan onderzoekt en verbeeldt - in performances en presentaties die deze intieme wisselwerking zichtbaar maken.

Reflectie

Ik onderzoek welke voorwaarden nodig zijn om water als leefomgeving te ervaren en welke eigenschappen ervan ik kan vertalen naar de ruimte waarin het publiek zich beweegt: Een plek waar vorm, waarneming en zintuiglijke ervaring verschuiven.

Speculaties over mijn fictieve onderwaterwereld

In deze wereld lijkt alles veranderlijk en vloeibaar. Entiteiten kunnen van vorm veranderen; ze lijken te zweven zonder zwaartekracht, zonder oordeel. De omgeving is kleurrijk, meedogenloos, soms donker, en voortdurend in vertraging. Er verschijnen bizarre, waanzinnige wezens, als in een droom die zich onder water afspeelt.

Zicht is veranderlijk: vormen vervagen, soms is er niets dan duisternis. Licht communiceert in kleur en intensiteit en blijft transformeren.

Gehoor wordt belangrijker dan zicht. Geluid vertraagt, vervormt, wordt zintuiglijk voelbaar. Ik stel me een soundscape voor die je via een koptelefoon luistert; jouw eigen, afgeschermd geluidswereld die verstilling oproept.

Voelen/ aanraking krijgt een andere dimensie. Je voelt stromingen, schubben, gladde en glibberige oppervlakken en texturen op je huid.

Geur is soms ziltig, soms afwezig -maar altijd aanwezig op onbewust niveau, als herinnering of illusie.

Bewegingen worden trager en de omgeving spiegelt deze traagheid: alles om je heen lijkt zich in slow motion af te spelen. Liggend in een ruimte verschuift je perspectief en je bewustzijn van lichaam (proprioceptie) en tijd verandert, wordt diffuser.

Controle verdwijnt. Deze (gecreëerde) wereld is niet onze natuurlijke habitat en juist daardoor ontstaat er ruimte voor overgave. Ze nodigt uit tot loslaten, verstilling en zintuiglijk verdwalen. Balanceren op de grens tussen mens en water.

Water als leidend narratief in mijn werk

Bij onderstaande performances uit mijn repertoire stuur ik erop aan dat het publiek kan wegdromen in een andere wereld en de tijd vergeet.

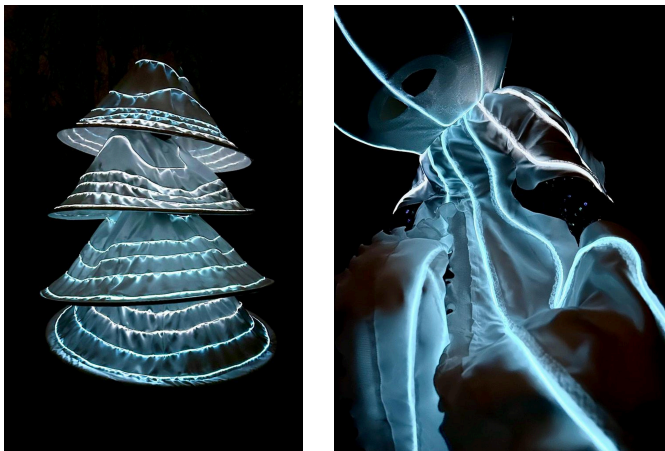
De Drijvende Diva (28) is een muzikale performance op het water. Drijvend in een enorme baljurk van paraplu's zingt een sopraan het publiek toe, terwijl ze langzaam voortbewogen wordt door twee zwemmers. Het idee is ontstaan tijdens een project bij Kinderdijk met het typisch Hollandse landschap met watermolens. Elk water, elke speelplek van de *Drijvende Diva*, heeft een eigen verhaal.

De Drijvende Diva i.s.m. sopraan Brigitte van Hagen in China 2025

Jellyfish Tree (29) toont een surrealistisch tafereel: hoog in een boom zweeft een ontheemd zeewezen. Traag bewegend, alsof ze nog steeds omgeven is door water, verandert ze langzaam van vorm. Hoe is ze hier beland?

Met de ontwerpen voor *Silent Transformation* (30) ben ik op zoek gegaan naar een tussenvorm, geïnspireerd op organismen uit de zee. In lichtgevende kostuums onderzochten dansers verschillende houdingen, bewegingen en ritmes in wisselwerking met het materiaal en de vorm van de pakken. Zo ontstond een benadering van de traagheid en tijdloosheid van de diepzee. De combinatie van de langdurige performance en de fysieke beperkingen van de kostuums leidde tot vertraagde bewegingen van de performers die de onderwaterwereld voelbaar maakten.

Victorine Pasman, *Silent Transformation*, 2023

Tijd

Afgelopen jaar ben ik twee keer naar China afgereisd met mijn werk. Door deze reizen veranderde mijn tijdsbeleving: Door me te verplaatsen in een andere cultuur, het reizen door de tijd en het grote tijdsverschil met een land aan de andere kant van de wereld. Het was verfrissend en opende mijn geest, het schepte ruimte en tijd. Ik merkte hoe de klok regeert over mijn dagelijkse leven in Nederland. In China was ik weken weg van thuis en had ik slechts enkele verplichtingen, namelijk het verzorgen van optredens van de *Drijvende Diva* voor een nieuw publiek in een compleet andere cultuur. Het was geweldig. Juist het feit dat ik niets

begreep van de taal, niets meekreeg van de taaluitingen om me heen, gaf rust. Ik kon me in de eerste plaats verwonderen.

Verschillende ritmes

Ik merk dat mensen altijd druk zijn en leven volgens de menselijke klok. Tijd moet efficiënt besteed worden, zelfs onze vrije tijd moet nuttig ingevuld en optimaal gebruikt worden. In het artikel van de Groene Amsterdammer *Tijd is een Product* (31), naar aanleiding van het boek *Saving Time (Tijd is)* van schrijver Jenny Odell gaat het over de menselijke tijd (productietijd) versus andere tijdsconcepten. De kloktijd is het water waarin we zwemmen.

Terwijl tijdens COVID19 de mens door het wegvallen van vaste tijd markeringen een collectieve tijds crisis onderging, zag Odell het mos in haar vensterbank onverstoord doorgroeien. Odell beschrijft haar ervaring met het mos als de gewaarwording dat er iets buiten haar bestaat dat een eigen tijdzetting heeft en zich niets aantrekt van de kloktijd. Ze noemt dat gevoel van buiten de kloktijd vallen het beginpunt voor de verbeelding van een andere tijd.

Ze benadrukt dat niet enkel de mens de tijd kan vormgeven, maar dat de natuur ook vervuld is van andere ritmes, tempo's en tijdsconcepten. Daarin vindt Odell hoop. Als we erkennen dat het niet-menselijke net zo goed een orde aan de wereld oplegt, dan is de toekomst niet gedetermineerd door menselijk handelen alleen.

Beweeg je door de tijd of beweegt de tijd door jou? Schrijft Wouter van Oort, journalist bij NRC, op LinkedIn. Onze indeling van tijd in minuten en weken, maar ook onze beleving van tijd als iets dat altijd vooruit gaat is een construct. Hoe mensen tijd ervaren en welke verhalen we erover vertellen is bovendien sterk verbonden met hoe wij lichamelijk tijd ervaren. Hoe zou dat zijn bij dieren met een totaal andere fysieke ervaring? Fascinerend stuk *Octopus Time* (32) van David Borkenhagen over het verschil in tijdsbeleving tussen octopussen en mensen, en hoe ook wij kunnen leren om anders naar tijd te kijken.

Ik projecteer mijn tijdsbeleving op andere organismen, maar ik heb geen idee. Hoe ervaart een octopus tijd, vraag ik me af? Niet lineair zoals een mens ziet en tijd ervaart, namelijk vooruit kijkend naar de toekomst en achterom kijkend naar het verleden, dat wat geweest is. De octopus zweeft door de ruimte, door het water, kan alle kanten op kijken en bewegen.

Los van de tijd?!

De documentaires *Life, Creatures of the Deep* van Martha Holmes (2009) van en *Deep Rising* van Matthieu Rytz ((2023) maakten indruk op me door wat ze vertellen over de enorm lange, trage biologische ritmes van leven in de diepzee. De beleving van tijd is compleet anders in de diepzee: organismen leven véél trager, omdat er geen zonlicht komt.

In de natuur zijn er veel verschillende ritmes te vinden. Als mens kunnen we dit onderzoeken door ons perspectief te veranderen. Dat is mogelijk door met een andere focus en aandacht om ons heen te kijken. Zo deed Clarinde Wesselink een poging mee te bewegen met de opkomst van de zon: Door te blijven oefenen en door eindeloze herhaling kom je op een

gegeven moment echt in een ander ritme terecht. Als je er voor open staat, kun je zo'n onderzoek overal in je directe omgeving doen.

Reflectie

De rol van tijd in mijn werk. Gebrek aan tijd speelt de grootste rol in mijn beroepspraktijk momenteel; constant heb ik het gevoel weinig tijd te hebben. Met de experimenten en onderzoekende houding van Clarinde in mijn achterhoofd ga ik zorgen voor beschikbare tijd - en dus ruimte - om dingen te laten ontstaan. Want veel elementen van mijn praktijk gaan over afgemeten, eindige tijd: Een volle agenda, deadlines, lengte en speeltijden van een optreden (meestal gezette tijden), acquisitie, reageren op opdrachtgevers, administratie, etc etc.

Door middel van mijn performances hoop ik juist het publiek een tijdloze ervaring mee te geven, waarbij ze zich in het moment kunnen verliezen.

Vrijheid versus Tijd

Me vrij voelen, vrij om te durven, grenzen over te gaan en te experimenteren. Dat gevoel is op de achtergrond geraakt de afgelopen tijd. Zoals gezegd werd dit opnieuw aangewakkerd door mijn trips naar Zuidoost-Azië. Ouder worden en een leven leiden met meer structuur, taken en verplichtingen tornen aan dat gevoel van volledige vrijheid. Er blijft minder ruimte over om volledig vrij te zijn, te lanterfanten, niets te doen. Als ik het goed inplan is het mogelijk, zo niet slurpen de dagelijkse beslommeringen alle tijd op. Mijn doel is op een of andere manier wekelijks een dag te niksen, zodat er ruimte ontstaat en mijn onderwater perspectief/ mindset zal gaan stromen.

Wat me geïnspireerd heeft de laatste tijd is het zwemmen in Chinese wateren met de *Drijvende Diva* performance. Ik was onderdeel van het optreden en tegelijkertijd vrij om de wereld om me heen in me op te nemen en te ervaren: iedereen keek naar ons en wij naar hen, terwijl ik sereen en rustig rond zwom. Het gaf me een gevoel van vrijheid en in het moment zijn waar ik enorm van genoot.

Één worden met het ritme van het water: Ik hoor zo waterig en in beweging te zijn. Als mens mis ik de vloeibare mobiliteit en het brede gezichtsveld van mijn (zeer verre) neven van de cephalopoda (koppotigen), oftewel inktvissen, waar ook de octopus toe behoort.

Glossary van water woorden:

Aquatisch	Drijfbaar
Afdalen	Driften
Centrifuge	Dippen
Circulatie	Druppelen
Dringen	Deinen
	Evenaren

Fonkelen	Queer
Glittergolf	Razend
Gloedvol	Ruimtelijk
Glippen	Rusteloos
Golven	Rollen
Klankenstroom	Schitteren
Lokken	Stromen
Mistig	Spiegelingen
Nachtspiegel	Tuimelen
Onderdompelen	Uiteenvloeien
Oplossen	Verzinken
Ophelderen	Waas
Onstuimig	Zinken
Plonzen	Zweven
Peilloos	

Onomatopée van het geluid van een golf in het Engels: Pitter-patter, splash, woosh, crash, splosh, burble, plop.

Onomatopée van watergeluiden: bubbelen, borrelen, gorgelen, plonzen, pitter-patteren, klotsen, spatten, ploffen, spetteren, sputteren, swoosh of tinkelen.

Ruimte/ Schaal

In eerdergenoemde workshop van ARIAS onder begeleiding van Clarinde Wesselink ging het over (fysieke) aandacht voor de ruimte waarin je je bevindt. Hoe verhoud je je tot een ruimte en wat roept het bij jou of bij een publiek, op? Welke interactie zoek je?

Ik had me nooit eerder gerealiseerd hoe cruciaal ruimte kan zijn in relatie tot mijn werk, terwijl het juist zo van invloed is op mijn performances. Door schaalvergroting creëer ik surrealistische beelden van o.a. reusachtige vrouwen met jurken zo groot als een tent, waarin je kunt verdwijnen en je van alles meemaakt. Daarbij gaat mijn werk een relatie aan met de plek waar de performance plaatsvindt, of dit nu in de openbare ruimte of in de natuur is. De omgeving is bepalend voor het verhaal dat ik vertel.

De ruimte van de octopus

In de loop der tijd is de octopus haar schaal (schelp) kwijtgeraakt: Ze bouwde schotjes in haar schelp waardoor afgesloten kamers ontstonden en steeds meer drijfvermogen ontwikkelde. De inktvis *steeg op* en kon vervolgens zweven door de driedimensionale ruimte van de zee. Tamar Stelling schreef er een verhelderend artikel over in de Correspondent (33).

Uit Octopus Time (32) van David Borkenhagen:

Het vermogen om zichzelf te camoufleren, in combinatie met de neiging om zich in krappe gaten te verstoppen, maakt de octopus tot een meester in vermommingen. Indien ze gezien wordt, kan ze met haar watersifon (die ingeademd water verdrijft), onmiddellijk in elke richting wegdrijven van gevaar in de driedimensionale waterruimte. Dankzij haar symmetrische armen kan ze in elke richting kruipen, ongeacht hoe haar hoofd is georiënteerd. Haar zachte, kneedbare lichaam kan door elke gletsjerspleet bewegen die groter is dan haar snavel. En met haar twee ogen aan weerszijden van haar hoofd geplaatst, heeft het een vrijwel volledig gezichtsveld waar bijna niets verborgen blijft. Deze capaciteiten geven de octopus een radicaal andere relatie tot haar omgeving vergeleken met andere soorten, menselijk of anderszins. Het is een relatie zonder beperkingen.

Reflectie

Het spelen met schaal voegt zowel een surrealistisch element als humor toe aan mijn werk. Door vormen te vergroten of buitenproportionele verhoudingen toe te passen, zoals bij een enorm boek dat als kostuum dient of mijn levensgrote jellyfish-pak, creëer ik een gevoel van vervreemding en verwondering. Dit draagt bij aan de dromerige kwaliteit en kan het publiek uit hun comfortzone halen, waardoor ze op een nieuwe manier over de werkelijkheid nadenken.

In de diepzee vind je allerlei bizarre wezens met cartooneske kenmerken: zoals gigantische ogen van kolossale inktvissen, de grootste ongewervelde dieren ter wereld, met ogen van een diameter van ongeveer 27 cm; enorme vinnen die eruit zien als oren van de dumbo-octopus, die leeft op 4000 meter diepte; of de extreem lange tentakels van de big fin-inktvis (*Magnapinna*) een van de zeldzaamste en minst begrepen wezens in de diepzee. Deze inktvissen hebben tentakels die tot wel 20 keer langer zijn dan hun lichaam, waardoor ze een totale lengte van 6 meter kunnen bereiken.

Diepzee oogvis, dumbo octopus, telescoopvis

De diepzee is een omgeving met extreme druk, lage temperaturen en volledige duisternis. Deze omstandigheden hebben geleid tot de evolutie van unieke en vaak bizar uitziende organismen die lijken te zijn ontsnapt uit een surrealistisch droomlandschap.

Toekomst

Hoe geef ik op een fantasievolle, maar diepgaande manier vorm aan werk dat de toekomst van ons samenleven met water onderzoekt? Wat dat betreft sta ik nog steeds achter deze doelstelling die Brigitte van Hagen en ik voor ons project *Silent World* bij een subsidieaanvraag hebben opgeschreven:

In *Silent World* willen we de onderwaterwereld en daarmee de natuur als levend organisme ervaarbaar maken. Het is de verbeelding waarmee de mens zich als verhalend wezen is gaan onderscheiden van het dierenrijk. Maar het is ook diezelfde verbeelding die de mens in de waan laat dat hij boven de natuur staat en het kan controleren. Kunnen we ons publiek meenemen om haar verbeelding te gebruiken om zich opnieuw aan de natuur te verbinden?

Deze verbondenheid willen we in beeld brengen vanuit het onderwater perspectief: zo wordt het publiek uitgedaagd met een andere blik naar de wereld en haar medebewoners te kijken en zich open te stellen. Een open geest is nieuwsgierig, zonder oordeel en bovendien een vereiste voor de transformatie waar we met elkaar voor staan. Wij vinden dit project geslaagd wanneer bezoekers na afloop met een nieuwe, bewuste blik naar zichzelf, hun eigen keuzes en de wereld om zich heen kijken, ongeacht wie of wat ze zijn.

Tijdens het eerder genoemde evenement *Maak Plaats* (18), georganiseerd door Gouden Haas, werden workshops gegeven over het concept van het Symbioceen, bedacht door de Australische filosoof en milieu-activist Glenn Albrecht. De dag was inspirerend, maar ook frustrerend. Terwijl iedereen praatte over duurzame veranderingen, vroeg ik me af: moeten we niet gewoon actie ondernemen? En is het echt nodig? De wereld draait verder, met of zonder ons.

De dag eindigde met de voorstelling *Herinner Ons*:

“...een muzikale samenkomst in de openlucht waar een commissie van ecologen, ritueel begeleiders, kunstenaars en een groep pissebedden manieren zoekt uitstervende dieren, planten en natuurlijke fenomenen zoals smeltende gletsjers te gedenken. Een poging tot stilstaan bij wat onopgemerkt verdwijnt. Maar ook bij het wonder van het leven, de (veer)kracht van de natuur en alles wat er nog wél is.” Het was pijnlijk om te realiseren hoeveel dieren er uitsterven, maar de voorstelling was hilarisch.

In de documentaire *Deep Rising* van Matthieu Rytz wordt de geplande diepzeemijnbouw besproken, gericht op het delven van metalen uit mangaanknollen op de zeebodem. Deze knollen bevatten metalen die nodig zijn voor de productie van elektrische auto's. De mangaanknollen spelen een cruciale rol in het ecosysteem van de diepzee, en hun vernietiging door mijnbouw zou het leven in de oceaan ernstig schaden. De onderlinge verbondenheid tussen mangaanknollen en het leven op de bodem van de zee is onmiskenbaar: Deze zijn essentieel voor het leven in de diepzee. Na mijn gesprek met marien bioloog Fleur Visser beseft ik des te meer hoe belangrijk het is om onze oceanen te beschermen.

Reflectie

De toekomst van mijn werk.

Voor het vinden van nieuwe invalshoeken in mijn werk is het noodzakelijk om meer ruimte te geven aan experiment en onderzoek. Ik ben ervan overtuigd dat mijn kostuums en concepten de potentie hebben om nog krachtiger te worden wanneer ik meer aandacht besteed aan de choreografie, beweging en de uitwerking op het publiek. Wanneer een wisselwerking plaatsvindt tussen het concept/ kostuum en de performer tijdens het maakproces komt dat de waarde en diepgang ten goede en wordt het concept sterker en gelaagder. Ik wil mijn werkmethode en artistieke vocabulaire verrijken door het samenwerken met andere kunstenaars van verschillende disciplines, experimenteren met nieuwe materialen en werken met genoemde thema's van de zeespiegelstijging en de onderwaterwereld. Ik wil het verschijnsel transformatie en/of gedaanteverandering onderzoeken en vormgeven in de kostuums, zowel op uitvoerend vlak als in combinatie met andere disciplines. Aan de hand daarvan ga ik op zoek naar hoe we verbonden (kunnen) zijn met soorten die leven in zee. Mijn studie traject bij CrossYart is daarvan een eerste aanzet.

"Transformation literally means going beyond your form." Wayne Dyer

Bronnenlijst

- (1) Website van Suzanne van der Star, orthopedagoog. 2019 [Educadora](#)
- (2) Fact sheet Light and Color in the Deep Sea, 2025, [Ocean Explorer \(Education\)](#), Maryland (US).
- (3) Boek van Ed Yong, *An Immense World: How Animal Senses Reveal The Hidden Realms Around Us*, 2023, Random House (UK)
- (4) Onderzoek van Nicholas Bellono, *How Octopuses and Squids Acquired New Senses*, 2023, [The New York Stem Cell Foundation](#)
- (5) Onderzoek van Nicholas Bellono e.a., *Molecular Basis of Chemotactile Sensation in Octopus*, 2020, copyright @Elsevier Inc. [Cell](#)
- (6) Artikel van Nienke Nienke Buitema, *Een octopus heeft honderden breinen die alle zuignappen aansturen*, 2025, [NRC](#)
- (7) Interview door Wilma Sütö, *Trillend van mutaties en metamorfoses -De holistische extravaganza van Mette Sterre*, 2023, uit [Metropolis M](#)
- (8) Lezing van Kunstenaar Claudine Arendt, tijdens *Climate Imaginaries at Sea festival: Studio Encounters on Water*, 2024, <https://claudinearendt.net/>
- (9) Brief van Pauline bakker, *Weg met' makers'*, 2024, [NRC](#)
- (10) Boek van Eva Meijer, *Dierentalen*, 2016, Isvw Uitgevers (BE).
- (11) Workshop *The Language Of Climate Care II*, 2024, [ARIAS](#)
- (12) Boek van Erin Manning, *Minor Gesture*, 2016, Duke University Press (USA)
- (13) Boek van Charles Foster, *Leven als een beest*, 2016, Profile Books Ltd (UK)
- (14) Interview door Marjan Slob met Donna Haraway: *'Je moet 's avonds meer weten dan je 's*

- ochtends wist' waarin Haraway Lynn Margulis citeert, 2024, [NRC](#)
- (15) Frans de Waal, *Zijn we slim genoeg om te weten hoe slim dieren zijn?* 2016, Atlas Contact (NL)
- (16) Theatermaker Emke Idema, *School of Unlived Worlds*, 2022, <https://www.emkeidema.nl/school-of-unlived-worlds/>
- (17) Kunstenaar Mette Sterre, <http://www.mettetesterre.com/>
- (18) Evenement *Maak Plaats. Welkom in het Symbioceen*, 2024, Door [Gouden Haas](#) i.s.m. [hogeschool Inholland](#)
- (19) Tentoonstelling *Emotions Are Oceans*, 8 mei t/m 26 juni 2022, in [Radius](#)
- (20) *We Are All at Sea: Practice, Ethics, and Poetics of "Hydrocommons"* Astrida Neimanis, RIBOCA2-2nd Riga International Biennial of Contemporary Art 2020, published on [Mousse Magazine](#) (IT)
- (21) Essay van Astrida Neimanis, 'Hydrofeminism: Or, On Becoming a Body of Water' in *Undutiful Daughters: Mobilizing Future Concepts, Bodies and Subjectivities in Feminist Thought and Practice*, eds. Henriette Gunkel, Chrysanthi Nigianni and Fanny Söderbäck 2012, Palgrave Macmillan (New York)
- (22) Kunstenaar en choreograaf Clarinde Wesselink, <https://clarindewesselink.com/>
- (23) Marien bioloog Fleur Visser, <https://www.nioz.nl/en/about/organisation/staff/fleur-visser>
- (24) BBC Reel on Youtube, *The tribe that evolved to stay underwater longer*, [BBC World](#)
- (25) Lezingen: Studio Encounters On Water #2, 23 april 2024, tijdens [Climate Imaginaries at Sea Festival](#)
- (26) Lezing door Leanne Betasamosake Simpson, Michi Saagiig Nishnaabeg musicus, schrijver en academicus uit Canada, tijdens *Climate Imaginaries at Sea festival*, 2024 <https://www.leannesimpson.ca/>
- (27) Kunstenaar en onderzoeker Marialena Marouda heeft [The Oceanographies Institute \(TOI\)](#) opgezet in 2018, Brussel (BE).
- (28) Performance van Victorine i.s.m. sopraan, [de Drijvende Diva](#), sinds 2005
- (29) Performance van Victorine i.s.m. danser in de lucht en pianist op celesta, Celia García García, [Jellyfish Tree](#), 2018
- (30) Performance van Victorine i.s.m. dansers en muziek van Nicholas Thayer, [Silent Transformation](#), 2023
- (31) Artikel van Martha Claeys, *Tijd is een product*, over het boek *Tijd is* van Jenny Odell, 2023, [Groene Amsterdammer](#)
- (32) Essay van David Borkenhagen, *Octopus Time*, 2023, [Aeon](#) (UK)
- (33) Artikel van Tamar Stelling, *Vergeet de dinosaurus, omarm de échte heerser van de prehistorie: inktvis*, 2018, [De Correspondent](#)

Met grote dank aan: CrossYart, Lyda Vollebregt en Arie Jaap Warnaar, Conny Groenewegen.